

KS. ANDRZEJ KAKAREKO

ŻEŃSKIE ZGROMADZENIA ZAKONNE I ICH POSŁUGA W BUDYNKU PLEBANII FARNEJ PRZY UL. KOŚCIELNEJ 1 W BIAŁYMSTOKU W LATACH 1945-1993

Treść: 1. Siostry Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo (lata 1945-1955); 2. Córki Najczystszej Serca Najświętszej Maryi Panny (lata 1954-1976); 3. Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny (1976-1993).

Okazały dwukondygnacyjny murowany budynek w stylu barokowym przy ul. Kościelnej 1 w Białymstoku, który jest obecnie rezydencją arcybiskupów białostockich, został wzniesiony na jurydyce kościelnej z fundacji hetmana Jana Klemensa Branickiego w latach 1760-1761 jako probostwo parafialne¹. Przez ponad dwa stulecia, do wybudowania nowej plebanii (1977-1984), służył księżom pracującym w białostockiej parafii. Wśród nich byli księża bartoszkowie², którzy do Białegostoku przybyli 1746 r. na zaproszenie hetmana Branickiego, a także księża misjonarze, którym w 1806 r. Izabela Branicka przekazała parafię pod zarząd³. Historia tego gmachu łączy się z ważnymi dla historii Kościoła katolickiego na Ziemi Białostockiej wydarzeniami i obejmuje schyłkowy okres Rzeczypospolitej Obojga Narodów, czasy zaborów, odzyskania niepodległości, wojny oraz powojennej dyktatury komunistycznej.

Ks. Andrzej Kakareko – mgr pr. cywil., mgr teol., dr pr. kan., kapłan Archidiecezji Białostockiej, kanclerz Kurii Metropolitalnej Białostockiej, kanonik gremialny Białostockiej Kapituły Metropolitalnej, Kapelan Jęgo Świętobliwości.

- ¹ *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Województwo Podlaskie (Białostockie). Miasto Białystok*, red. M. Zgliński, A. Oleńska, Warszawa 2015, s. 37-40.
- ² Bartolomici, bartoszkowie, księża komuniści - właściwie Zgromadzenie Kleryckie Księży Życia Wspólnego. W Białegostoku kierowali oni parafią i prowadzili szkołę parafialną.
- ³ W. Wróbel, *Proboszczowie parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Białymstoku do roku 1806*, w: *Małe miasta: duchowość kanoniczna*, red. M. Zemło, Białystok 2020, s. 429-430.

Część tego dziedzictwa stanowią żeńskie zgromadzenia zakonne, które poprzez swoją działalność zapisały bogatą kartę. W diecezji wileńskiej w przededniu rozbiorów przeważały zakony kontemplacyjne⁴. Zgromadzeniem o charakterze charytatywnym były Siostry Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, zwane u nas szarytkami, które do Polski sprowadziła w 1652 r. królowa Maria Ludwika Gonzaga. Charakter obecności poszczególnych zgromadzeń w dużej mierze kształtowały warunki polityczne, a w czasie zaborów polityka władz carskich. Represje doprowadziły do likwidacji prawie w całości życia zakonnego w diecezji wileńskiej, a zarazem spowodowała proces tworzenia się nowych zgromadzeń żeńskich. Na podkreślenie zasługuje zapoczątkowany przez kapucyna o. Honorata Koźmińskiego kobiecy ruch odnowy religijnej, tzw. ruch honoracki, który zaowocował powstaniem licznych żeńskich zgromadzeń zakonnych bezhabitowych, opartych na regule III zakonu św. Franciszka⁵. Najwięcej placówek posiadało Zgromadzenie Sióstr Misjonek Świętej Rodziny, założone w Mohylewie w 1905 r. przez Bolesławę Marię Lament⁶. Wszystkie zgromadzenia prowadziły dzieła apostołskie zgodnie z własnym charyzmatem. Po II wojnie światowej ich działalność na Białostocczyźnie nie ograniczała się do miejscowości, w których istniały przed wojną. Siostry zakonne były uczestniczkami i naocznymi świadkami procesów historycznych, które ukształtowały współczesne oblicze białostockiego Kościoła. Niniejszy artykuł ukazuje ich posługę na starej plebanii parafii przy ul. Kościelnej 1 w Białymstoku, która z czasem stała się domem biskupów białostockich.

1. Siostry Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo (lata 1945-1955)

Siostry Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo sprowadził do Białegostoku hetman Jan Klemens Branicki w 1769 r., gdzie w domu św. Marcina prowadziły szpital i szkołę dla dziewcząt. Wydalone przez władze carskie w 1864 r., powróciły do Białegostoku w 1923 r., by podjąć dzieło posługi ubogim w przekazanym przez Towarzystwo Dobroczynności klasztorze przy ul. Rynek Kościuszki 5. Pomimo przesładowań i dwukrotnego usunięcia sióstr przez okupanta sowieckiego i niemieckiego, po zakończeniu działań wojennych zgromadzenie szybko wznowiło swoją działalność. Po-

⁴ J. Mandziuk, *Zakony w (archi)diecezji wileńskiej*, Studia Teologiczne 5-6 (1987-1988), s. 176.

⁵ Tamże, s. 186.

⁶ Tamże, s. 190.

moc parafii parafii, zorganizowana przez proboszcza Aleksandra Chodykę, umożliwiła szybką odbudowę zniszczonego przez Niemców w 1944 r. klasztoru.

Drugą wspólnotę zakonną tworzyły siostry miłosierdzia, które zamieszkały w budynku plebanii parafii przy ul. Kościelnej 1. W lipcu 1945 r. przyjechały one razem z abpem Romualdem Jałbrzykowskim, którego władze sowieckie zmusiły do opuszczenia Wilna. Przed wojną siostry posługiwały w Szpitalu Dzieciątka Jezus w Wilnie. Zmuszone do opuszczenia zakładu, w grudniu 1940 r. zamieszkały w domu biskupim przy ul. Zamkowej 8, gdzie przeprowadził się również sam arcypasterz z rezydencji przy ul. św. Marii Magdaleny⁷.

Warunki na plebanii były skromne, choć dziekan Chodyko odstąpił arcybiskupowi metropolii trzy pokoje na piętrze z łazienką oraz dwa pokoje i kuchnię na parterze dla dwóch sióstr. W Białymstoku pozostały siostry Helena Mańkowska i Maria Nowak, a wraz z nimi Maria Rutkowska, była sekretarka z Zakładu Dzieciątka Jezus w Wilnie, agregowana do zgromadzenia w 1938 r.⁸ Arcybiskup chciał być niezależny od parafii i mieć oddzielną kuchnię z racją na stan zdrowia i związaną z nim dietę.

Ponieważ reguły zgromadzenia nie przewidywały, by siostry mieszkały na stałe poza domem zakonnym, arcybiskup metropolita zwrócił się do władz prowincji o pozostawienie dwóch sióstr w Białymstoku dla prowadzenia domu biskupiego. W tym celu, niebawem po przyjeździe do Białegostoku, do Warszawy udała się siostra Helena Mańkowska, by przedstawić sprawę wizytatorce prowincji warszawskiej Eufemii Kakowskiej. Po otrzymaniu zgody obie siostry wraz z M. Rutkowską podjęły posługę u księdza arcybiskupa. Przełożoną tej wspólnoty została siostra Mańkowska. Do jej obowiązków należało prowadzenie domu i kuchni oraz posługa na rzecz ubogich w Caritas zgodnie z charyzmatem Zgromadzenia. Obowiązki pielęgniarki pełniła siostra Nowak, która także pojęła pracę w Caritas⁹.

Siostry Miłosierdzia posługiwały przy abpie Jałbrzykowskim do jego

⁷ Por. S. Czyżewski, *Wspomnienia o Księdzu Doktorze Romualdzie Jałbrzykowskim Arcybiskupie Metropolii Wileńskiej spisane w 1959 roku*, Wrocław 2015, s. 214; A. Jurczak, *Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo Sług Ubogich Chorych. Prowincja Warszawska. Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*, t. 14, Lublin 2000, s. 426.

⁸ W Zgromadzeniu Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo istnieje zwyczaj agregacji, czyli afiliacji, której udziela się osobom zasłużonym i godnym. Maria Rutkowska została afiliowana do zgromadzenia 24 czerwca 1938 r.

⁹ A. Jurczak, *Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia*, s. 516.

śmierci. Była to służba ofiarna, która wymagała wiele poświęcenia zwłaszcza w ostatnich latach jego ziemskiego życia. Kiedy stan zdrowia arcybiskupa znacząco się pogorszył, siostry czuwały przy nim dzień i noc. Siostra Mańkowska dyżurowała w nocy, a w ciągu dnia przy chorym czuwała siostra Nowak¹⁰. Arcybiskup metropolita zmarł 19 czerwca 1955 r. w południe, we wspomnienie św. Romualda. Przełożona Helena Mańkowska – jak wspomina w swej monografii ks. Stanisław Czyżewski, jego osobisty sekretarz, notariusz i kanclerz kurii: „zamknęła zmarłemu oczy”¹¹.

Po śmierci arcybiskupa metropolity placówka Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo przy ul. Kościelnej w Białymstoku została zamknięta. Siostry zostały skierowane do nowych zadań w domu zgromadzenia na Kamionku w Warszawie, gdzie siostra Mańkowska została przełożoną¹². Po wyjeździe z Białegostoku s. Maria Nowak pracowała w Warszawie na Kamionku (1956-1957), w Ignacowie (1957-1959), w Warszawie na Solcu (1959-1964), w domu parafialnym w Łomży (1964-1966), w Domu św. Kazimierza w Paryżu (1966-1969), w Warszawie na Tamce (1969), w Ciechoćniku (1969-1977) oraz w Chylicach (1977-1993)¹³.

Posługa Sióstr Miłosierdzia przy osobie abpa R. Jałbrzykowskiego, która trwała czternaście lat (w Wilnie i Białymstoku), przypada na czasy wojny i powojennego komunizmu. Wymagała ona wielkiej odwagi i poświęcenia oraz pomocy osób godnych zaufania. Tę posługę ks. S. Czyżewski scharakteryzował w następujących słowach:

„Stosunek Księdza Arcybiskupa do sióstr domowych był nacechowany prostotą i odznaczał się Bożą atmosferą. Nie było poufałości, ale na każdym kroku odczuwało się wzajemną miłość i szacunek. Siostry zwykle nazywały Księdza Arcybiskupa ojczulkiem, czym dawały wyraz swego przywiązania i miłości. Nastrój w domu był naprawdę rodzinny. Mile wspominam te chwile choroby Arcypasterza, gdy siostry wieczorami lub też w niedzielę

¹⁰ S. Czyżewski, *Wspomnienia*, s. 323.

¹¹ Tamże, s. 331.

¹² Funkcję przełożonej na Kamionku w Warszawie siostra H. Mańkowska pełniła w latach 1956-1960 oraz 1963-1969. W latach 1960-1963 była przełożoną w domu prowincjalnym na Tamce w Warszawie. Zmarła 23 stycznia 1972 r. i została pochowana w kwaterze sióstr miłosierdzia na Powązkach. Wcześniej w tej samej kwaterze została pogrzebana Maria Rutkowska, która zmarła w Warszawie 21 stycznia 1965 r. (Archiwum Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Warszawie, bez sygn. [dalej ASMTam.], Teczka personalna s. H. Mańkowskiej).

¹³ Siostra Maria Nowak zmarła 8 października 1993 r. w Chylicach (ASMTam., Teczka personalna s. M. Nowak).

po południu, gdy chory czuł się lepiej, przychodziły wszystkie do jego pokoju na wspólną rekreację. Naturalnie w ciągu tych 14 lat wspólnego i tak bliskiego współżycia musiały zdarzyć się chwile pewnych nieporozumień wynikające z powodu osądzania czy to pewnych spraw natury polityczno-kościelnej, czy też z punktu patrzenia na postępowanie ludzi nie zawsze zgodne z myślą Kościoła. Siostry na te wypadki reagowały szybko i nieraz zbyt krańcowo, choćby np. przy likwidowaniu „Caritas”, uwięzieniu księży biskupów, wrogich posunięć władz państwowych w stosunku do Kościoła. Na orzeczenia sióstr, nieraz zbyt mocne, Arcypasterz nigdy się nie gniewał, nie unosił, lecz usiłował wytłumaczyć, a gdy i to było nieraz bardzo trudne, gdyż chodziło o jawną złą wolę ludzi, wówczas odzywał się: «Zostawmy tę sprawę Panu Bogu», i tym kończył wszelką dyskusję.¹⁴

W archiwach zgromadzenia oraz kurii w Białymstoku nie zachowały się dokumenty dotyczące erekcji domu „do obsługi ubogich” i jego zamknięcia. Być może nie był formalnie ustanowiony. Wynikać to mogło ze szczególnego charakteru pełnionej przez siostry posługi, która związana była z sytuacją, w jakiej znalazł się po wojnie abp R. Jałbrzykowski.

2. Córki Najczystszego Serca Najświętszej Maryi Panny (lata 1954-1976)

Zgromadzenie Córek Najczystszego Serca Najświętszej Maryi Panny, popularnie zwane sercankami, zostało założone przez o. Honorata Koźmińskiego i matkę Paulę Malecką w grudniu 1885 r. dla prowadzenia pracy dydaktyczno-wychowawczej wśród dzieci i młodzieży¹⁵. Swą działalnością objęło tereny ówczesnego państwa rosyjskiego aż po Syberię, niosąc pomoc polskim zesłańcom, przede wszystkim poprzez religijne i patriotyczne wychowanie dzieci i młodzieży, a także dorosłych¹⁶.

Do Białegostoku sercanki przybyły po wojnie. Migracja sióstr była spowodowana działaniami wojennymi i zmianami politycznymi na polskich kresach. W Białymstoku pierwszy dom zgromadzenia został założony 20 maja 1946 r. przy ul. Ogrodowej 13, za zgodą abpa R. Jałbrzykowskiego; 26

¹⁴ S. Czyżewski, *Wspomnienia*, s. 322.

¹⁵ J.R. Bar, *Zgromadzenie Córek Serca Maryi (SS. Sercanek) w latach 1885-1958*, Prawo Kanoniczne 23 (1980), nr 1-2, s. 88-91.

¹⁶ Pierwsze placówki zgromadzenia powstały w Wilnie (1885), Kownie (1887), Sławucie i Żytomierzu (1889), Petersburgu (1890).

października 1956 r. została w nim erygowana kaplica półpubliczna¹⁷. Kolejne domy zgromadzenia na terenie archidiecezji w Białymstoku powstawały w Suchowoli (1953-1956), Czarnej Wsi Kościelnej (1953-1974) i Juchnowcu (1956-1963) oraz dwa kolejne w Białymstoku: przy ul. Kościelnej 1 (1954-1976) i Leszczynowej 28 (1968). Jak widać niektóre placówki objęte przez zgromadzenie po wojnie okazały się nietrwałe i po kilku lub kilkunastu latach działalności zostały opuszczone¹⁸, np. w Suchowoli z powodu nadużyć ze strony świeckiego kierownictwa szkoły, w Czarnej Wsi Kościelnej i Juchnowcu po zakończeniu urzędowania przez proboszcza¹⁹.

Dom zakonne siostr sercanek na plebanii farnej przy ul. Kościelnej pw. Św. Michała Archanioła powstał w 1954 r. Podjęcie pracy na plebanii zaproponował siostr administrator parafii farnej ks. Stanisław Urban pismem z dn. 16 sierpnia 1954 r. Zwrócił się do matki generalnej Marii Pii Dominkowskiej o przysłanie trzech siostr, uzasadniając prośbę pilną potrzebą:

„Nigdy służby nie odprawiłem, te które pracowały zmuszone są z powodu starości i choroby opuścić plebanie. Potrzeba jest nagła i bardzo pilna, oprócz swoich stołowników około 20 osób, bywają czasem ze względu na J.E. Arcypasterza mieszkającego na plebanii i wielcy Dostojnicy Kościoła, dlatego też prosiłem Siostrę Przełożoną z ul. Ogrodowej, aby osobiście pojechała i tę sprawę jak najszybciej i jak najpomyślniej u Przewielebnej Matki Generalnej załatwiła. Zwracam się z tą prośbą do Przewielebnej Matki Generalnej, gdyż do Sióstr tego Zgromadzenia mam największe zaufanie.”²⁰

Prośba została załatwiona pozytywnie i jeszcze w sierpniu 1954 r. siostry pojawiły się na plebanii. Do 1964 r. wspólnota podlegała przełożonej domu przy ul. Ogrodowej, by później przekształcić się w samodzielną placówkę. Pierwszą przełożoną została siostra Koleta Stanisława Dziubińska

¹⁷ Archiwum Kurii Metropolitalnej Białostockiej (dalej AKMB), Teczka Zgromadzenia Córek Najczystsze Serca NMP, Pismo do ks. Adama Sawickiego Wikariusza Kapitulnego Archidiecezji w Białymstoku z 2 maja 1960 r.

¹⁸ Por. J.R. Bar, *Zgromadzenie Córek Serca Maryi*, s. 143.

¹⁹ Dom w Czarnej Wsi Kościelnej został zamknięty ponieważ ks. Franciszek Wilczewski w 1974 r. przeszedł do Moniek, natomiast placówka w Juchnowcu została zlikwidowana po śmierci proboszcza ks. Piotra Boryka w 1963 r. Zob. Archiwum Zgromadzenia Córek Serca Maryi w Nowym Mieście n/Pilicą (dalej: Arch.CSM), Teki domu: Seria DI T 28, 36 i 78.

²⁰ Arch.CSM, Pismo ks. St. Urbana, Proboszcza Parafii Farnej w Białymstoku z dn. 16 VIII 1954 r., Seria DI T. 24, k. 3.

(1964-1970), a następnie Beniamina Helena Kowalczyk (1970-1975). Warunki pracy na plebanii nie były łatwe ze względu na ograniczone możliwości lokalowe (siostry mieszkaly w jednym małym pokoiku) oraz dużą liczbę kapłanów, którym siostry przygotowywały posiłki.

Zakres obowiązków siostr został poszerzony w 1970 r., kiedy nowo mianowany administrator apostolski Archidiecezji w Białymstoku bp Henryk Gulbinowicz poprosił matkę generalną Kingę Zakrzewską o siostry, które zajęłyby się prowadzeniem domu biskupiego. Obowiązki przejęły siostry Cecylia Maria Tomczyk²¹, która zajęła się kuchnią oraz Genowefa Czyżewska²², do jej obowiązków należało dbanie o porządek w domu. W związku z zatrudnieniem w kurii siostry otrzymywały wynagrodzenie oraz ubezpieczone społeczne i emerytalne. Siostry dołączyły do wspólnoty, która posługiwała na plebanii i były pod opieką jednej przełożonej²³. Posługa siostr trwała nieprzerwanie do 1976 r., a więc do nominacji bpa H. Gulbinowicza na urząd arcybiskupa wrocławskiego. Siostra Czyżewska została przeniesiona na ul. Leszczynową w Białymstoku a siostra Tomczyk do pracy w kuchni w domu franciszkanów konwentualnych przy ul. Zakroczymskiej w Warszawie. Według protokołu likwidacji placówki ostatnia siostra opuściła ją 20 sierpnia 1976 r.²⁴ Powodem zamknięcia domu był brak odpowiednich warunków oraz wiek i stan zdrowia siostr²⁵.

3. Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny (1976-1993)

Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny rozpoczęło swoją działalność w Białymstoku w 1934 r.²⁶ Do wybuchu wojny powstały trzy domy: przy ul. Dąbrowskiego 1 (1935), Stołecznej 5 (1936/1937) i przy ul.

²¹ Siostra Maria Tomczyk, c. Pawła i Franciszki, ur. 9 listopada 1923 r. w Sokolnikach Mokrych k. Radomia.

²² W zgromadzeniu była też jej młodsza siostra Maria (imię zakonne Wiktoria). Siostry pochodziły ze wsi Jacowlany w powiecie sokólskim.

²³ Arch.CSM, Protokół z likwidacji placówki w Białymstoku u Ks. Biskupa Gulbinowicza (1976), Seria DI T. 24, k. 6.

²⁴ Umowa o pracę z s. Marią Tomczyk została rozwiązana z dniem 18 sierpnia 1976 r.: Pismo bpa E. Kisiela do ZUS Odział w Białymstoku z dn. 10 września 1976 r. (AKMB, Teczka: Siostry pracujące w kurii).

²⁵ Tamże.

²⁶ P.A. Mielezkiewicz, *Życie konsekrowane, w: 25 lat Archidiecezji Białostockiej*, red. H. Ciereszko, Białystok 2020, s. 307.

Sitarskiej 25 (1938). Siostry podejmowały wiele dzieł zgodnie z apostołsko-ekumenicznym posłannictwem zgromadzenia: prowadziły min. dwa przedszkola, internat dla dziewcząt, dom noclegowy dla kobiet, organizowały kursy kroju i szycia, wspierały budowniczego kościoła św. Rocha ks. A. Abramowicza, kwestując na rzecz budowy nowej świątyni²⁷. Białostockie domy Zgromadzenia przetrwały wojnę, a po jej zakończeniu powstały kolejne. Było to związane z podejmowaniem nowych inicjatyw na terenie diecezji i miasta Białegostoku.

Współpracę z kurią arcybiskupią zgromadzenie podjęło na pocz. 1969 r. Ks. Piotr Maziewski, zarządzający wówczas archidiecezją w Białymstoku jako wikariusz kapitulny, zatrudnił w charakterze kancelistki siostrę Chryzantę Stefanę Bartkowską. Z powodu trudności lokalowych, siostra Chryzanta wykonywała zleczone jej prace w domu zakonnym przy ul. Dąbrowskiego. Jej obowiązki w wymiarze 40 godz. tygodniowo były określone w umowie. Wiązały się one przepisami na maszynie dokumentów zleconych przez biskupa, wikariusza generalnego, kanclerza i wicekanclerza. Siostra otrzymywała wynagrodzenie w wys. 1500 zł. brutto, z którego pokrywała koszty ubezpieczenia społecznego; siostrze przysługiwał też miesięczny płatny urlop²⁸.

W 1976 r. nowy administrator apostolski Archidiecezji w Białymstoku bp Edward Kisiel zwrócił się do Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny, by podjęło obowiązki związane z prowadzeniem domu biskupiego. Pismem z 8 czerwca 1976 r. poprosił przełożoną generalną zgromadzenia matkę Liliozję Rojecką o przysłanie trzech sióstr²⁹. Prośba została rozpatrzona pozytywnie i 21 sierpnia 1976 r. siostry objęły nową placówkę³⁰. Przełożoną wspólnoty została Teresa Mitros (nominacja 17.07.1976 r.), która podjęła obowiązki archiwistki. Chryzanta Bartkowska pracowała dalej jako maszynistka, ponadto do jej obowiązków należała obsługa kaplicy³¹. Lesława Maria Dubel zajmowała się kuchnią i mieszkaniem księ-

dza biskupa³². Siostry otrzymały na parterze niewielki pokój z kuchenką, który wcześniej zajmowały siostry ze Zgromadzenia Córek Najczystsze Serca NMP za bpa H. Gulbinowicza. Na co dzień uczestniczyły we Mszy św. odprawianej w prywatnej kaplicy przez bpa Kisiele, a gdy był nieobecny, chodziły do kościoła farnego³³. Siostra Ch. Bartkowska, choć przeprowadziła się z domu przy ul. Dąbrowskiego na ul. Kościelną, z powodu ciasnoty w kurii, swoje obowiązki wykonywała jako poprzednio na plebanii św. Rocha³⁴.

Wspólnota została formalnie ukonstytuowana w 1977r. W tej sprawie 12 marca przełożona generalna L. Rojecka skierowała pismo do bpa E. Kisiele³⁵; i po uzyskaniu zgody rady generalnej zgromadzenia, 4 lipca 1977 r. wydała dekret erekcyjny domu zakonnego przy ul. Kościelnej 1 w Białymstoku³⁶.

W 1977 r. do wspólnoty dołączyła siostra Gracjela Renata-Maria Łuczowska (1977-1978), która została zatrudniona w charakterze pomocy domowej. Później do opieki nad mieszkaniem biskupa ordynariusza oraz jako pomoc w zaopatrzeniu kuchni została przydzielona siostra Fabiola Julia Szerzeń (1978-1993). Po odejściu na inną placówkę T. Bratkowskiej, obowiązki kancelistki przejęła siostra Felicjta Marianna Kukwa (1981-1983). W 1982 r. zaszły kolejne zmiany: do pracy w kuchni biskupiej skierowano siostrę Wiktorię Leokadię Gawęłko (1982-1993), zaś w miejsce siostry T. Mitros archiwistką i przełożoną domu została Izabela Teresa Polak (1982-1985). Po niej obowiązki kancelistki na wiele lat przejęła siostra Józefina Gabriela Naskręt (1983-1997)³⁷. Siostra T. Mitros w 1985 r. wróciła do pracy w archiwum kurii, gdzie pozostawała do przejścia na emeryturę w 2001 r.

Od 1979 r. obowiązki sióstr regulowała umowa. Gwarantowała ona zatrudnienie czterech sióstr w charakterze maszynistki, archiwistki, gospo-

²⁷ A. Leuto, *Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny w archidiecezji wileńskiej w latach 1927-1946*, w: *Na większą chwałę Boga*, red. A. Szot, Białystok 2019, s. 51-52.

²⁸ Umowa z 2 października 1975 r. (AKMB, Teczka: Siostry pracujące w kurii).

²⁹ AKMB, Teczka Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny, Pismo nr 990/76 (odpis).

³⁰ AKMB, Teczka: Siostry pracujące w kurii, Pismo kurii do przełożonej Domu przy ul. Kościelnej 1 w Białymstoku z dn. 16 marca 1977 r., nr 458/77.

³¹ Kronika Domu Zgromadzenia przy ul. Kościelnej 1 w Białymstoku (Archiwum Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny w Komorowie - dalej ASMKom.).

³² Siostra Lesława Dubel została zatrudniona w miejsce siostry Marii Tomczyk, której umowa o pracę w charakterze pomocy domowej wygasła 18 sierpnia 1976 r.: AKMB, Teczka: Siostry zatrudnione w kurii, Zaświadczenie nr 1422/76 z 18 sierpnia 1976 r. i pismo bpa E. Kisiele do ZUS z 10 września 1976 r.

³³ Wywiad z s. Teresą Mitros (14.08.2020 r.).

³⁴ Wywiad z s. Teresą Mitros (14.08.2020 r.).

³⁵ AKMB, Teczka: Siostry zatrudnione w kurii, Pismo nr 38/77.

³⁶ ASMKom., pismo nr 78/77.

³⁷ Księga Ewidencyjna Domu Zakonnego SS. Misjonarek, Białystok, ul. Kościelna 1 (Archiwum Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny w Białymstoku, ul. Kościelna 1).

dyni i pomocy domowej³⁸. Kuria gwarantowała określone w umowie wynagrodzenie, mieszkanie i wyżywienie dla trzech siostr oraz opłacała składki na ubezpieczenie społeczne. Siostronom przysługiwał miesięczny urlop wypoczynkowy oraz na czas rekolekcji. Poza umową szczegółowe zadania siostr określały dołączane do nich aneksy³⁹. Należało do nich podnoszenie kwalifikacji poprzez udział kursach, szkoleniach i dniach skupienia. Umowa została podpisana na okres jednego roku z możliwością przedłużania na kolejne lata⁴⁰.

W 1979 r. bp E. Kisiel zdecydował rozpocząć remont budynku plebanii farnej. W związku z tym wraz z siostrami przeniósł się na nową plebanię parafii św. Stanisława BM przy ul. Nowej 32A. Od 15 października siostry zamieszkały na nowym miejscu. Każda z siostr otrzymała oddzielny pokój, we Mszy św. uczestniczyły w kaplicy biskupiej i tutaj odprawiały ćwiczenia duchowe.

Powrót na ul. Kościelną nastąpił 11 kwietnia 1981 r. Wyremontowane zostały mieszkanie księdza biskupa, refektarz, kuchnia i na poddaszu mieszkania siostr. Z powodu trwających prac siostry odprawiały ćwiczenia duchowe wcześniej rano lub późnym wieczorem. 22 września w nowo wytykowanej kaplicy biskupiej został umieszczony Najświętszy Sakrament⁴¹.

Szczególny okres posługi siostr misjonarek wiąże się z czasem choroby i śmierci abpa E. Kisiela, podówczas seniora archidiecezji Białostockiej (VIII-IX 1993 r.). Do opieki nad chorym arcybiskupem została oddelegowana siostra Bernadeta Ewa Pieńkos, której pomagała siostra Aleksandra Teresa Polakiewicz, zatrudniona w charakterze gospodyni. Kiedy z powodu postępów choroby abp Kisiel potrzebował stałej specjalistycznej opieki, została przysłana siostra Roberta Maria Chmielewska, która 30 sierpnia przyjechała z Reszla⁴². Natomiast 2 września zostały przysłane siostry zatrudnione w szpitalu wojewódzkim siostry Jana Irena Suchwałko i Marcelina Anna Nasierowska. Abp E. Kisiel zmarł 27 września 1993 r. o godz. 21.00, w czasie apelu jasnogórskiego, w swojej rezydencji przy ul. Kościelnej w Białymstoku. Siostry misjonarki były obecne przy jego śmierci.

³⁸ Umowa z dn. 19 listopada 1986 r. (AKMB, Teczka: Zgromadzenie Sióstr Misjonarek, ul. Kościelna 1).

³⁹ A. Kakareko, Kuria metropolitalna, w: *25 lat Archidiecezji Białostockiej*, red. H. Ciereszko, Białystok 2020, s. 124.

⁴⁰ AKMB, Teczka: Siostry zatrudnione w kurii: Umowa z dn. 4 października 1979 r.

⁴¹ Kronika Domu Zgromadzenia przy ul. Kościelnej 1 w Białymstoku (ASMKom.).

⁴² Wywiad z s. Aleksandrą T. Polakiewicz (26.11.2020 r.).

Wraz ze śmiercią abpa E. Kisiela zamyka się pewien rozdział w historii Kościoła białostockiego i dawnej plebanii farnej. Odszedł ostatni pasterz, którego osobiste doświadczenie życiowe i powołanie do kapłaństwa związane były z Wilnem i Wileńszczyzną. Powstała nowa diecezja i dawne związki z Wilnem zyskały inny wymiar i siłę, nie przestały być ważne i zauważalne. Na tym fundamencie powstaje nowa tradycja, w którym to dziele żeńskie zgromadzenia zakonne czynnie uczestniczą.

Streszczenie

Misja Kościoła realizuje się w określonych miejscach przez konkretnych ludzi, którzy idąc za głosem powołania, podejmują powierzone im zadania. Z dawną plebanią farną przy ul. Kościelnej 1 w Białymstoku wiąże się posługa biskupów wileńskich i białostockich, którzy po II wojnie światowej kładli fundament pod nowy kościół partykularny, którym jest obecna archidiecezja białostocka. Z ich posługą wiąże się cicha praca siostr. Zaraz po wojnie były to siostry ze Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo (szarytki), które w 1945 r. przybyły z Wilna do Białegostoku razem z abpem R. Jałbrzykowskim i posługiwały w domu biskupim do jego śmierci w 1955 r. Posługę na plebanii farnej w 1954 r. podjęły Córki Najczystszego Serca Najświętszej Maryi Panny (sercanki). One również pełniły posługę w domu biskupim, gdy rządcą archidiecezji w Białymstoku był bp H. Gulbinowicz (1970-1976). Siostry Misjonarki Świętej Rodziny wykonywały zadania w kurii od 1969 r., a w latach 1976-1993 domu biskupim za rządów E. Kisiela, ostatniego administratora apostolskiego i zarazem pierwszego biskupa i arcybiskupa metropolity białostockiego.

Słowa kluczowe: *parafia farna w Białymstoku, biskupi białostoccy, szarytki, sercanki, misjonarki Świętej Rodziny.*

The women's religious assemblies and their service in the building at 1 Kościelna street in Białystok in years 1945-1993

Summary

The mission of the Church is carried out in specific places through spe-

cific people who follow their vocation and undertake the tasks entrusted to them. With the former parish presbytery at ul. Koscielna 1 in Białystok is connected with the ministry Vilnius and Białystok bishops who were after World War II they laid the foundation for a new particular church, which is the present Białystok Archdiocese. Their service involves the quiet work of the sisters. Right after during the war, they were sisters from the Congregation of the Sisters of Mercy of St. Vincent a Paulo (Daughters of Charity), who in 1945 came from Vilnius to Białystok together with Archbishop R. Jałbrzykowski and served in the bishop's house until his death in 1955 The service at the parish presbytery in 1954 was taken by the Daughters of the Most Pure Heart of the Blessed Virgin Mary (Sacred Heart). They also served in the bishop's house when Bishop H. Gulbinowicz (1970-1976) was the steward of the archdiocese in Białystok. The Missionary Sisters of the Holy Family performed tasks in the curia from 1969, and in the years 1976-1993 the bishop's house during the reign of E. Kisiel, the last apostolic administrator and the first Bishop and Archbishop of Białystok Metropolitan.

Keywords: *parish farna in Białystok, bishops of Białystok, Charity, Sacred Heart Sisters, missionaries of the Holy Family.*

Bibliografia

- Archiwum Kurii Metropolitalnej Białostockiej, bez sygn.
 Archiwum Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny w Komorowie, bez sygn.
 Archiwum Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny w Białymstoku, ul. Kościelna 1, bez sygn.
 Archiwum Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Warszawie, bez sygn.
 Archiwum Zgromadzenia Córek Najczystsze Serca Najświętszej Maryi Panny w Nowym Mieście n/Pilicą.
25 lat Archidiecezji Białostockiej, red. H. Ciereszko, Białystok 2020.
Katalog zabytków sztuki w Polsce. Województwo Podlaskie (Białostockie). Miasto Białystok, red. M. Zgliński, A. Oleńska, Warszawa 2015.
 J.R. Bar, *Zgromadzenie Córek Serca Maryi (SS. Sercanek) w latach 1885-1958*, Prawo Kanoniczne 23 (1980), nr 1-2, s. 87-161.
 S. Czyżewski, *Wspomnienia o Księdzu Doktorze Romualdzie Jałbrzykowskiem Arcybiskupie Metropolicie Wileńskim spisane w 1959 roku*, Wrocław

2015.

A. Jurczak, *Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo Sług Ubogich Chorych. Prowincja Warszawska. Żeńskie Zgromadzenia Zakonne w Polsce 1939-1947*, t. 14, Lublin 2000.

A. Kakareko, *Posługa Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo przy Arcybiskupie Romualdzie Jałbrzykowskiem w Wilnie i Białymstoku (1940-1955)*, Studia Teologiczne 37 (2019), s. 137-149.

A. Leuto, *Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Świętej Rodziny w archidiecezji wileńskiej w latach 1927-1946*, w: *Na większą chwałę Boga*, red. A. Szot, Białystok 2019.

J. Mandziuk, *Zakony w (archi)diecezji wileńskiej*, Studia Teologiczne 5-6 (1987-1988), s. 161-200.

W. Wróbel, *Proboszczowie parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Białymstoku do roku 1806*, w: *Małe miasta: duchowość kanoniczna*, red. M. Zemło, Białystok 2020, s. 387-433.